

Autoriõigused E-koolikott ja litsentsid

Teele Lember

SA Innove

19.02.2020

Mis on autoriõigus?

- Autoriõigus on õigus oma loometöö tulemustele ja nende kaitsmisele.
- Euroopa õigusruumis tekib autoriõigus automaatselt alates teose loomisest, ilma registreerimiseta või avaldamiseta. Autoriõigus tekib kirjandus-, kunsti- ja teadusteostele.
- Eestis reguleerib autoriõigusi Autoriõiguse seadus (lühend - AutÕS).
- Autoriks võib olla vaid füüsiline isik, ehk inimene. Töösuhtes loodu osas lähevad varalised õigused üle tööandjale, kui ei ole kokku lepitud teisiti.
- Autoriõiguse tekkimise eelduseks on, et loodu vastab „teose“ mõistele.

Autoriõigused jagunevad varalisteks ja isiklikeks õigusteks

- Isiklikud õigused on: õigus teose autorsusele, õigus autorinimele, õigus teose puutumatusel, õigus teose lisadele, õigus autori au ja väärkuse kaitsele, õigus teose avalikustamisele, õigus teose täiendamisele, õigus teos tagasi võtta, õigus nõuda oma autorinime kõrvaldamist kasutatavalt teoselt.
- Varalised õigused on: õigus teose reprodutseerimisele, õigus teose levitamisele, õigus teose tõlkimisele, õigus teose töötlemisele, õigus teoste kogumikele, õigus avalikule esitamisele, õigus teose eksponeerimisele, õigus teose edastamisele, õigus teose üldsusele kättesaadavaks tegemisele.

Mis on teos?

- Seaduse definitsioon: *teoseks loetakse mis tahes originaalset tulemust kirjanduse, kunsti või teaduse valdkonnas, mis on väljendatud mingisuguses objektiivses vormis ja on selle vormi kaudu tajutav ning reprodutseeritav kas vahetult või mingi tehnilise vahendi abil. Teos on originaalne, kui see on autori enda intellektuaalse loomingu tulemus (st nõutav ei ole nn „maailmauudsus“).*
- Teose mõiste lävend on väga madal. Kahtluse korral võib reeglina eeldada, et tegu on teosega.
- Nt: lapse joonistus, tööl saadetud e-kiri, veebikommentaar – need on üldjuhul teosed. V.a. ehk siis, kui joonistus on vaid tavaline kriipsujuku, ilma midagi „erilist“ lisamata, e-kiri on vaid viisakusvormelid (nt „häid jõule!“), või kui veebikommentaar on vaid üks sõna või fraas.

Mida tähendab „kõik õigused kaitstud“?

- Autoriõigus tuleneb otse seadusest – seega, **kui autor ei ole ise teisiti määranud, ongi „kõik õigused kaitstud“**. See on vaikimisi olek ja seda ei pea teosele juurde märkima.
- Kui autor annab loa oma teose kasutamiseks, ilma, et ta annaks oma autoriõigusi ära, siis nimetatakse seda **litsentsiks**.
- Tavapäraselt antakse litsents konkreetsele isikule, nt kirjastusele, ja konkreetseks tegevuseks.
- Litsentsimise kõrval on võimalik ka autoriõiguste loovutamine. (Analoogia: korteri üürimine vs korteri müük.) Autoriõigused jagunevad kaheks – varalised ja isiklikud. Varalisi saab nii loovutada kui litsentsida, isiklike ei saa loovutada, kuid saab osaliselt litsentsida.

Mida tohib teha ilma litsentsita?

- Kui „kõik õigused on kaitstud“, siis **on lubatud isiklik kasutus**, ja lisaks tohib teha vaid teatud seaduses nimetatud erandlikke tegevusi:
 - motiveeritud mahus tsiteerimine ja refereerimine;
 - kasutamine illustreeriva materjalina õppe- ja teaduslikel eesmärkidel **motiveeritud mahus** ja tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke (*märgime, et äriline eesmärk on enamustel erakoolidel, samuti eratundi andval õpetajal*);
 - reprodutseerimine õppe- ja teaduslikel eesmärkidel **motiveeritud mahus** haridus- ja teadusasutustes, mille tegevus ei taotle ärilisi eesmärke;
 - ajakirjanduses reprodutseerimine ja üldsusele suunamine motiveeritud mahus, vormis ja ulatuses, mis vastab päevasündmuste kajastamise vajadusele;
 - õigusemõistmise või avaliku julgeoleku tagamise eesmärgil ulatuses, mis vastab õigusemõistmise või avaliku julgeoleku tagamise eesmärkidele;
 - reprodutseerimine, levitamine ja üldsusele suunamine puuetega inimeste huvides viisil, mis on otseselt seotud nende puudega, tingimusel et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke;
 - kasutamine karikatuuris, paroodias ja pastišis sel eesmärgil motiveeritud mahus

Mis on „motiveeritud maht“?

- Tegu on eesti õiguses defineerimata mõistega. Eelduslikult ei ole see kogu materjal, ega ka valdav osa sellest.
- Mõiste hoomamiseks võib analoogiana vaadata USA õigust, kus kohtud on *fair use* puhul varasemalt kasutanud nn 10% reeglit: teksti kasutamisel 10%, kuid mitte üle 1000 sõna, video puhul 10%, kuid mitte üle 3 minuti, piltide kasutamisel 10% ühest kogumikust või kuni 5 pilti ühelt autorilt, muusika ja muusikavideote kasutamisel 10%, kuid mitte üle 30 sekundi. Seda on tänapäeval aga kritiseeritud, kuna ei sobi igas olukorras, ja pole seega kindel reegel.
- Eesti Ajalehtede Liit on näiteks enda reeglitega määranud artiklite refereerimisel motiveeritud mahuks kuni 5 lauset, kuid mitte üle 20% artiklist.
- Seega ei või õpetaja koolitunnis materjale nii vabalt näidata ja paljundada, kui tavaliselt arvatakse.

Teosed E-koolikotis

- Materjal – kasutaja poolt kirjutatud sissejuhatus + sisuline osa + illustratsioon
 - Sisuline osa võib olla otse E-koolikotis (üles laaditud) või lingina (asub tegelikult mujal)
- Kogumik – valim materjale, mis moodustavad ühe teema kohta terviku
 - Koosneb kasutaja poolt kirjutatud sissejuhatavast tekstist ja kogumikku hõlmatud materjalidest
- Õiguslikus mõttes on kõik need elemendid **teosed**, millele kohaldub autoriõigus.
 - St eraldisesivalt on teosteks a) sissejuhatav tekst (nii materjalis kui kogumikus); b) materjali sisuline osa; c) illustratsioon; d) materjalide valik + järjestus kogumikus

Creative Commons litsentsid

- Lisaks konkreetsele isikule antud litsentsile on olemas ka nn avatud sisulitsentsid. Nende puhul antakse õigus teose teatud viisil kasutamiseks **määramata isikute ringile**.
- Creative Commons litsentsid on ühed maailmas enim tuntud avatud sisulitsentsid.
- Muuhulgas kasutab valdavalt Creative Commons CC BY-SA tüüpi litsentsi näiteks Wikipedia, mis on kümne maailmas enim kasutatava veebisaidi hulgas.
- Creative Commons litsentsidel on erinevad kombinatsioonid järgmistest tingimustest: autorile viitamine, jagamine samadel tingimustel, tuletatud teoste keeld, ärilise kasutuse keeld.

	Kas igaüks tohib teost samal kujul kopeerida ja avaldada?	Kas mul on autorina õigus nõuda, et mulle viidatakse?	Kas teose kasutaja võib valida tuletatud teosele teise litsentsi?	Kas teose kasutaja võib teost muuta (st luua tuletatud teose)?	Kas äriiline kasutus on lubatud?
CC0 / vabakasutus	✓	✗	✓	✓	✓
CC BY	✓	✓	✓	✓	✓
CC BY-SA	✓	✓	✗	✓	✓
CC BY-ND	✓	✓	✗*	✗	✓
CC BY-NC	✓	✓	✓	✓	✗
CC BY-NC-SA	✓	✓	✗	✓	✗
CC BY-NC-ND	✓	✓	✗*	✗	✗
Kõik õigused kaitstud (st litsentsi ei ole, kohaldub seadus)	✗	✓	✗	✗	✗

Mis on tuletatud teos? Mis on kogumik?

- Tuletatud teos on teise autori teose (algse teose) alusel loodud uus, loominguliselt iseseisev ja algsest teosest sõltumatu teos. Teise autori teosest tuletatud teose autoril tekib autoriõigus oma teosele.
- Piir, millest alates saab lihtsalt muudatuste tegemisest tuletatud teose loomine, on ebaselge. Pm tuleks lugeda, et juhul, kui muudatus iseseisvalt annab teose mõõdu välja, on tegemist tuletatud teosega. Nagu eelnevalt mainitud, on teoseks lugemise lävend madal.
- Kogumik on valik teoseid või muid materjale. Kogumiku koostajal tekib autoriõigus, kui kogumikku on teoseid valitud ja süstematiseeritud tema loomingulise nägemuse järgi. Loomingulist nägemust pole näiteks siis, kui kogumikku pannakse kõik teadaolevad mingile tunnusele vastavad teosed (nt kõik Eesti ulmefilmid) ja järjestatakse tähestiku järgi.

Varasem olukord E-koolikotis

- Varem oli kasutajatel lubatud valida väga paljude litsentside ja režiimide vahel („ei oska valida“ puhul kohaldus automaatselt „kõik õigused kaitstud“):

Ei oska valida

CC BY: Autorile viitamine

CC BY-NC: Autorile viitamine, mitteäriline eesmärk

CC BY-NC-ND: Autorile viitamine, mitteäriline eesmärk, tuletatud teoste keeld

CC BY-NC-SA: Autorile viitamine, mitteäriline eesmärk, jagamine samadel tingimustel

CC BY-ND: Autorile viitamine, tuletatud teoste keeld

CC BY-SA: Autorile viitamine, jagamine samadel tingimustel

Youtube

Kõik õigused kaitstud

Probleemid

- Kogumikesse hõlmamine ei ole ilma litsentsita (loata) lubatud.
- Kvaliteedikontrolli käigus muudatuste tegemine ei ole ilma litsentsita (loata) lubatud.
- Tekib mosaiik erinevatest õiguslikest režiimidest, mille igale kombinatsioonile peaks arendama vastavad funktsionaalsused ja tehnilised võimalused või piirangud. Näiteks lisades NC (NonCommercial) tingimusega materjali kogumikku, peab kogumikule samuti määrama selle litsentsi. Kui kogumikule on määratud ND (NoDerivs), siis ei tohiks olla võimalik selle mugandamise funktsioon (E-koolikotis nimetatud „kopeerimine“ – ideeks, et kopeerid kogumiku endale ja siis teed soovitud muudatusi). SA tingimusega kogumiku mugandamisel ei saa lisada NC tingimusega materjali. Jne.
- Tulevikuvision – materjalide edasiarendamise ja riskasutuse võimalikkus, samuti võimalik ristkasutus muude keskkondadega.

Ristkasutuse võimalikkuse tabel

Tabel loodud https://wiki.creativecommons.org/wiki/Wiki/cc_license_compatibility põhjal

	CC0	CC BY	CC BY-SA	CC BY-ND	CC BY-NC	CC BY-NC-SA	CC BY-NC-ND	©
CC0	✓	✓	✓	⊘	✓	✓	⊘	⊘
CC BY	✓	✓	✓	⊘	✓	✓	⊘	⊘
CC BY-SA	✓	✓	✓	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘
CC BY-ND	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘
CC BY-NC	✓	✓	⊘	⊘	✓	✓	⊘	⊘
CC BY-NC-SA	✓	✓	⊘	⊘	✓	✓	⊘	⊘
CC BY-NC-ND	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘
©	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘	⊘

E-koolikoti ühtlustatud litsents – CC BY-SA 3.0

- E-koolikoti ühtlustamiseks läksime üle CC BY-SA 3.0 litsentsile.
- Väljas on ka 4.0 versioon, aga seda ei ole veel ametlikult eesti keeles olemas ja ei ole teada, millal see tuleb.
- BY tingimus tähendab, et teose kasutaja peab viitama autorile, kui teost jagab või mugandab.
- SA (share alike) tingimus tähendab, et teose kasutaja peab mugandamise, täiendamise, või suuremasse teosesse hõlmamise korral kohaldama sama litsentsi (SA tingimus on nõ „viiruslik“ – kui teoses kasutatakse selle tingimusega osa, siis peab hiljem kogu teos olema välja antud sama vaba sisulitsentsiga).

Litsentsi valiku põhjendus ja erandid

- Litsents valiti muuhulgas seetõttu, et avaliku sektori projektide käigus loodud sisu osas on avalik huvi, et sisu ja selle mugandused jääksid edaspidi võimalikult vabalt kasutatavaks, sh et oleks võimalik sisu hiljem ilma takistusteta ajakohastada. Samuti on see litsents tulevikku ja internetis nähtuvaid trende arvestades mõistlik – näiteks on terve Wikipedia selle litsentsiga, mis muudab võimalikuks vaba ristkasutuse.
- Erandiks on muust avalikust asukohast lingitud sisu. E-koolikoti õiguslik „võim“ ei ulatu selleni, et muuta muudel veebilehtedel seal kehtivate reeglite järgi avaldatud sisu õiguslikku režiimi. See aga ei ole vaikimisi nii juhul, kui originaalne asukoht on privaatne, st see ei ole „avaldamiskoht“ - nt Dropboxi link, mis ei ole Google otsimootorite kaudu leitav.

Miks ei ole ärilise kasutuse keeld (NC) hea valik?

- „Äriline kasutus“ on ebaselge mõiste. Muudes riikides on olnud kohtuvaidlusi.
- See keelab ära palju kasutusi, mille vastu meil midagi pole, või mida soovime lubada, st on liiga „laia pintsliga“. On leitud, et ärilise kasutuse keeld kahjustab eelkõige väiksemaid tegijaid, nagu blogijad/vlogijad, väikesed ajakirjad, kohalikud radio- ja televisioonikanalid jne. Samuti on E-koolikoti puhul oluline, et see välistab kasutuse erakoolides, samuti eratundides.
- Põhiline, ja tegelikult ainuke hirm on see, et kirjastused hakkavad materjale kasutama õpikutes. Selle vastu aga on efektiivne ka SA tingimus, mis samas ei keela kasutust eratunni andmisel või kasvõi mõne noore juutuuberi poolt (kes peaks siis oma videole sama litsentsi andma ja mille tulemusel on vaba sisu jälle juurde tekkinud, mida õpetajad saavad täies mahus tundides kasutada).

Miks ei ole ärilise kasutuse keeld hea valik?

- NC tingimusega materjalid ei ole ristkasutatavad CC BY-SA litsentsiga materjalidega. Litsentsi CC BY-SA kasutab valdavalt nt Wikimedia Commons portaal, kus on 59'282'666 faili ja 58'195'491 kogumikku. Wikimedia Commons on NC tingimusega materjalid oma portaalis otsesõnu ära keelanud, kuna vaba sisu edendajatena näevad nad selles ohtu oma eesmärkidele. Nad leiavad, et SA tingimus on piisav, et ärihaid eemale hoida.
- Wikimedia Commons portaali ja teisi sarnaseid repositooriume on võimalik kasutada E-koolikotti eestikeelsete õppematerjalide loomisel – selleks on vajalik, et litsentsid oleksid kokkusobivad.
- Ka illustreeriv pilt (*thumbnail* pilt materjalile või kogumikule) on omaette teos, mille üleslaadimiseks peab olema vastav õigus. Selliseid õppematerjali juurde sobivate teemadega pilte on kõige lihtsam leida Wikimedia Commonsi või Wikipediast.